

50 ANYS DE L'ESCOLA PLA FARRERES. QUI ERA JOAQUIMA PLA FARRERES?

DOMÈNEC MIQUEL i SERRA
Llicenciat en història per la UB

En diverses ocasions se m'ha preguntat qui era Joaquina Pla Farreres per merèixer el nom d'una escola, avui institut. Ara que fa 50 anys dels fets que narrarem, és bo recordar-los i deixar-ne constància per escrit, perquè, com tantes coses, no existeix una documentació que els reculli. L'article, doncs, és un exercici de memòria històrica.

Joaquina Pla Farreres va néixer el 16 de desembre de 1889, a cal Sist, a la plaça de Barcelona, quan encara estava dedicada al record de la reina Isabel II. Aquell era un paratge de nova urbanització, abans conegut com la *Plana de Can Perbell* (*Can Pere Bell*). Primer es va obrir el carrer de Sant Antoni i més endavant se li adossà la plaça, raó per la qual la seva numeració només té tres laterals, ja que el quart, a tots els efectes, segueix essent carrer de Sant Antoni. La casa la va construir el seu avi patern, en Tomàs Pla, en una parcel·la de doble cos que hi havia comprat, amb façana principal a la plaça i sortida posterior per al carro al carrer Dos de Maig. El projecte de l'habitatge l'encarregà al mestre d'obres Emili Sala Cortès, que dos anys abans havia dissenyat la casa veïna d'en Joan Navarra i, el 1870, el cafè de Cal Ventura a la mateixa plaça, que el 1932 es reconvertirà en Casa de la Vila. La llicència municipal de cal Sist és del 1873. Es dona la circumstància que justament aquells anys Emili Sala estava ampliant els seus estudis a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona que tot just havia estat creada i formà part de la seva primera promoció de titulats, el 1876. Va ser un arquitecte eclèctic, autor de la casa Elizalde, a Barcelona, de la monumental església de Sant Esteve de Castellar i del primitiu edifici de la casa

Batló, al passeig de Gràcia de Barcelona, que després reformarà un alumne seu, Antoni Gaudí. En aquesta plaça, manifestà la voluntat que tingués un caràcter urbà, dissenyant unes façanes burgeses, superant l'aire de poble rural i pagès que tenia el Sant Cugat del moment. Avui encara conserva bona part d'aquell aspecte decimonònic.

Els pares de Joaquina foren en Miquel Pla Rovira i n'Agnès Farreres Català, matrimoni que va engendrar tres noies, essent Joaquina la més petita. Val la pena que ens hi entrem un xic, perquè ens ajudarà a entendre el que ve després. El pare, Miquel, havia nascut el 1850, un temps en què l'ensenyament era molt deficient a la vila. Bàsicament es limitava al fet que els infants coneguessin un xic de lletra i les quatre regles aritmètiques bàsiques, que els pagesos tampoc necessitaven gaire més. Hi havia dues escoles públiques, una per a nens i l'altra per a nenes, en cases diferents, naturalment, ambdues llogades per l'Ajuntament. Com que es tractava d'habitatges de lloguer, els alumnes es distribuïen en les diferents habitacions i el mestre anava d'una a l'altra, deixant els més petits a cura d'un més gran. L'assistència era molt irregular, ja que els infants ajudaven en el treball pagès de les seves famílies. La freqüentació disminuïa així que arribava el bon temps i el camp reclamava més mans. Tot just quan Miquel començava a aprendre les lletres, el 1855, a la vila es torna a formar una milícia liberal de 60 homes. Amb els pares fent guàrdies, rondes i patrulles, els nens hagueren de prendre part molt més activa en les tasques del camp i encara baixà més l'assistència escolar. Per acabar-ho d'adobar, aquell any hi hagué

una epidèmia de còlera per contaminació de l'aigua i a l'estiu de malària per culpa dels mosquits que es criaven a les basses d'enriuar el cànem. També va ser l'any en què se segregà la part de ponent del terme municipal a favor de Rubí. Tot plegat va fer que la concurrència a l'escola fos molt irregular, dificultant el manteniment col·lectiu dels ritmes lectius i l'educació se'n ressentí.

La mare, Agnès, va començar anant a l'escola de nenes situada a una casa del carrer Major. El citat any de 1855, l'Ajuntament decidí fer estalvis pressupostaris i traslladar ambdues escoles als edificis perimetral del claustre del monestir, llavors sense cap utilitat. Així, tapiaren les arcades del claustro amb envans i una part de la nau resultant serví d'aula per a les nenes. A l'hivern hi feia molt fred i, avançada la primavera, la calor de la tarda era insuportable.

La mestra es queixà per escrit a l'Ajuntament de les pèssimes condicions del local i com que no n'hi feien cas, optà per fer les classes al menjador de casa seva. La dada és indicativa del baix nombre de nenes que els pares enviaven a l'escola, si cabien totes al menjador cuina de la casa de la mestra. Agnès va ser una de les afortunades. Els nens ocuparen l'espai de la sala capitular barroca. Això suposà un avantatge per al mestre, ja que tenia tots els alumnes en una única aula i no havia d'anar passant d'habitació en habitació. Les mínimes obres d'adaptació dels espais laterals al claustre com a escoles públiques provocaren un curiós incident. Malgrat que tot es va fer d'acord amb la Inspecció Escolar i el preceptiu permís del governador civil, un diari de Madrid publicà la falsa notícia que l'Ajuntament estava construint habitatges privats al claustre i va ser necessari desmentir-ho. Les *fake news* venen de lluny.

1. La façana del claustro del monestir tapiada i adaptada com a escola de nenes. Les tres finestres corresponen a l'aula on es feia l'ensenyament. Vers 1900.

El canvi de local no sembla que servís per a una millora educativa. Els pares continuaven queixant-se del poc que ensenyava el mestre i, el 1860, el substituïren per en Jaume Pila Rodó, fill de la vila. L'any següent, quan Miquel compleix els onze anys, ell mateix està convençut que malgrat la bona voluntat que hi posa el nou docent, no li ensenyarà res més que li pugui ser d'utilitat pràctica i planteja als seus pares que vol deixar l'escola per començar a treballar fent de traginer entre Sant Cugat i Barcelona. Pel seu propi compte, emparaula i compra sense diners un burret que promet anar pagant poc a poc. Al propietari de l'animal li fa gràcia aquell noieta decidit i espavilat i confia en ell. Perquè s'entengui què significava ser un emprenedor dedicat al tragí, el 1861, cal recordar que per anar a Barcelona des de la vila el més curt era travessar la serra de Collserola. Es podia fer per dos camins de ferradura, no aptes per al pas de carros, que calia recórrer a peu, portant la càrrega a l'esquena o amb animals de bast. Un era el de la vall de Sant Medir; l'altre, l'anomenat «de la muntanya» que passava per Can Bell, Can Vilallonga, girava vers Can Bova i s'enfilava per Can Cases. Els qui travessaven Collserola s'havien d'enfrontar a dos greus perills. El primer era la continuada presència de bandolers des del 1850, que fins i tot s'atreviren a assaltar la masia de Can Bell, el 1857. El segon, que encara hi havia llops. A tots dos s'enfrontà el petit Miquel, amb només onze anys. Per evitar ensurts, usualment es formaven grups o petites caravanes per travessar la serra i protegir-se mútuament. Finalment, el 1862, l'Ajuntament organitza la definitiva batuda que exterminà les darreres feres.

La inauguració de la carretera de l'Arrabassada, el 1879, va representar un alleujament en l'ofici de traginer. Poder circular amb carro suposava poder transportar més càrrega, més còmodament i fins i tot pujar-hi i no haver de caminar tant. En aquella data, Miquel i Agnès, els pares de Joaquina, ja s'havien casat i des de feia dos anys tenien la primera filla, Maria. La seva preocupació sempre va ser que les tres noies poguessin rebre el millor ensenyament possible. L'escola pública continuava tenint un nivell molt baix i en el cas de les nenes descuidava els aspectes més culturals per posar un especial interès en les tasques domèstiques, sobretot cosir i brodar per fer-se l'aixovar de núvia.

El 1876 arribaren a Sant Cugat les monges franciscanes de l'ensenyança. La seva escola es va trobar amb molts problemes en els seus inicis. Primer van estar al palau abacial, on el rector les acull provisionalment, però més endavant li molesten, perquè les criatures tenen les naturals ganes de jugar i canten i riuen, pertorbant el silenci i la tranquil·litat del lloc. Com a mesura de pressió, per forçar que marxessin,

imposà a l'escola un lloguer de 200 pessetes a l'any. Les monges, que, pel que sembla, cobraven molt poc o res per la seva docència, es veieren incapaces de fer front a la quantitat i, per indicació d'algun dels pares, acudiren a l'Ajuntament en demanda d'ajuda. El Consistori va considerar que l'escola estava fent una important tasca social i decidí incorporar la despesa del lloguer esmentat al pressupost anual, tal com apareix en la resolució dels comptes municipals de l'any 1880. És possible que aquest acord no estigués exempt de la voluntat de plantar cara i fastiguejar un xic el rector, amb qui ja havien tingut altres topades. Evidentment, la qüestió no era pas el preu del lloguer, sinó que malgrat que l'edifici era prou gran per acollir la parròquia i l'escola i els respectius habitatges separats de rector i monges, li molestava la presència de la canalla. Ja prou que havia d'aguantar el xivarri de les escoles públiques situades al claustre veí.

L'argumentació oficialment esgrimida va ser la inconveniència moral que el rector i les monges convissessin sota un mateix sostre, en realitat en un mateix edifici i en plantes diferents. D'altra banda, si l'Ajuntament estava disposat a pagar el lloguer, no calia que seguissin al palau abacial: podien arrendar qualsevol casa del poble. El resultat és que, el 1881, les monges passaren a l'edifici que el serraller Josep Angelina tenia a la plaça d'Octavià, cantonada amb el carrer de l'Hospital. Allà van estar fins al 1888, moment en què la plaga de fil·loxera provocà l'enfonsament de les finances municipals, fins al punt d'haver de retirar l'enllumenat públic dels carrers. Sense poder pagar el lloguer, les monges tornaren provisionalment al monestir, però el rector no les acceptà al palau abacial i s'hagueren d'instal·lar com pogueren entre les ales de llevant i nord del claustre superior. Les condicions eren pèssimes i hi van romandre sis anys. El 1894 llogaren una caseta del carrer de La Torre, que els era petita. Un parell d'anys més tard tornaren a l'edifici de l'Angelina, ja que els pares de les alumnes acordaren fer-se càrrec del lloguer entre tots. Joaquina Pla Farreres començà anant al carrer de La Torre, d'on deia no tenir gaires records i, de fet, quan parlava de la seva escola, sempre es referia a la casa de la plaça d'Octavià. Allà va tenir com a companyes la seva cosina Dolores, que amb els anys esdevindria una cuinera mítica, i la Rosita Murillo, la filla del farmacèutic, una nena entremaliada de qui les monges deien que era *la pell de Barrabàs*. L'ensenyament de les franciscanes, sense ser res extraordinari, era molt millor que el de l'escola pública. Almenys les nenes aprenien a llegir bé i sabien els números necessaris per portar un petit negoci.

2. Fotografia dels nens de l'escola al claustre. Vers 1900.

Aquells anys de principis de segle XX l'escola s'acabava quan es complien els tretze anys, edat considerada suficient per incorporar-se de ple al món del treball. El negoci del seu pare havia anat canviant d'ençà de l'obertura de la carretera de l'Arrabassada, que facilità l'accés a la capital. Alguns dels que abans li encarregaven transports ocasionals, ara els efectuaven ells mateixos. L'ofici anà evolucionant i el traginer amb rècules d'animals de bast deixà pas al més modern *recader*, primer amb carro i més endavant amb petits camions, que ell ja no va arribar a veure. La reorientació del negoci el portà a la distribució domiciliària de vi a Barcelona. Tampoc calia tenir grans vinyes o producció pròpia, atès que molts pagesos venien a l'engròs el vi que havien elaborat i eren altres qui se n'encarregaven de la venda a la menuda. El celler de cal Sist ocupava el cos esquerre sencer de la planta baixa, la qual es complementava amb una àmplia entrada o espai de treball i el menjador cuina a la part posterior. En aquella època les garrafes de vidre encistellades amb canya o vímet encara eren molt poc utilitzades, ja que els camins eren plens de sotracs i resultaven elements massa fràgils en el transport. Es preferien els barralons de fusta, és a dir, una bota petita de capacitat variable, molt més resistent als cops. Tot i que en teoria la mesura d'un barraló fos de 15,2 litres, a la pràctica els que servien per a la distribució domiciliària acostumaven a tenir entre 7 i 9 litres, un

pes molt més assumible, sobretot quan calia pujar escales per accedir als habitatges burgesos barcelonins situats en blocs de pisos, llavors majoritàriament sense ascensor. Joaquina Pla, doncs, esdevingué l'ajudant del seu pare en el repartiment de vi a la capital, durant un grapat d'anys.

A grans trets, el vi de Sant Cugat no era cap cosa extraordinària. Els procediments d'elaboració eren casolans i força rudimentaris. El grau alcohòlic obtingut més aviat baix, entorn dels 11°. És clar, però, que això formava part de la cultura de l'època. La ingesta de vi era relativament elevada i convenia que el grau no ho fos gaire. Per posar un exemple, la ració diària d'un monjo o un treballador del monestir durant segles havia estat d'una *justella*, equivalent a uns dos litres i mig, quantitat que, gràcies al baix grau, se situava entre els 2,5 i els 3 UBE, per sota dels 4 UBE que és el límit a partir del qual actualment es considera comportament de risc per a la salut. La contrapartida era que la limitada graduació alcohòlica del vi tenia inconvenients en la seva conservació i així que començava a fer calor tendia a *picar-se*, a agrejar-se. La solució més habitual era reforçar-lo fent una barreja amb altres vins de més graduació que calia anar a cercar fora del terme. Uns dels preferits eren els de Castellbisbal, però si es volia una cosa de major qualitat, en Miquel Pla anava al Bruc.

Normalment s'ajuntava amb un altre repartidor i posaven un tir de dos cavalls en un mateix carro, amb una bota grossa que després es repartien.

En això de les barreges cadascú tenia les seves manies i gustos. Encara avui, si aneu a un celler que venguin a la menuda, veureu com un client demana una garrafa de quatre litres amb tres de sec i un de dolç, o mig. La gràcia del repartidor domiciliari era encertar amb el gust personal de cada client d'acord amb les indicacions que li donava. Per exemple, si després de la primera setmana li deia «és bo, però un xic aspre», doncs era qüestió de suavitzar-ho amb un xic d'un altre de més dolç o, si el trobava fort, afegir-ne de més fluix, o a l'inrevés. Vulguis que no, cada bota té el seu propi sabor. Excepcionalment s'hi podia afegir mistela o vi ranci. La Joaquina Pla es convertí en una experta a fer cupatges personalitzats i calcular proporcions, per tal de tenir contenta la clientela.

Es va casar amb en Martí Miquel i Julià, de cal Vistes, al carrer de Sant Antoni. Quan es van prometre només era un petit pagès amb poques terres pròpies, que havia de conrear-ne altres en parceria per poder guanyar-se la vida. Més endavant, la mare d'en Martí heretà d'un oncle sense descendència la casa i les terres de Can Xandri i es traslladaren a viure-hi, al carrer de Los Castillejos. Martí va ser un dels regidors que presidiren l'arribada del ferrocarril elèctric a Sant Cugat, el 1917. En realitat, al pare de la Joaquina no li va agradar massa que es casés amb un pagès, ja que hauria preferit un gendre botiguer, un ofici que no depenia de la meteorologia canviant, sempre patint per una gelada a destemps o per una calamarsada que podia arruïnar la collita. Potser va ser una premonició. Martí morirà jove, als 37 anys, del que llavors es deia una pulmonia doble. Estava a la vinya i volia acabar una feina quan l'atrapà una forta plujada. La conseqüència de la mullena va ser pneumònia que, en una època anterior al descobriment de la penicil·lina, solia acabar en mort. Deixà un únic fill, Esteve, de set anys.

Amb l'arribada d'una nova generació es torna a plantejar el tema d'on escolaritzar. L'escola pública local continuava essent molt deficient a desgrat que durant una temporada va haver-hi un gran docent, el Sr. Fernández, que deixà un magnífic record. Pere Estapé, propietari del molí fariner i alcalde durant la dictadura de Primo de Rivera, va tenir la iniciativa de voler solucionar el problema de l'ensenyament local edificant un grup escolar modern que permetés abandonar les precàries instal·lacions dels claustres. Per poder portar-ho a terme, l'Ajuntament s'hagué d'endeutar fortament amb el Banc de Crèdit Local. Es comprà un terreny al passeig de la Creu, que aleshores era tocant, però fora vila. L'edifici es dissenyà amb un cos central i dues ales, la de nens i la de nenes. Per les

seves dimensions permetia passar d'una escola unitària a una altra graduada, amb amplis patis on practicar esport i l'educació física. Malgrat l'allau de crítiques rebudes per l'endeutament, el projecte tirà endavant i fou inaugurat per Francesc Macià, president de la Generalitat de Catalunya, el 1932, ja en plena Segona República. Això va representar una important millora.

3. El Grup Escolar Marqués de Estella. Una ala per als nens i una altra per a les nenes. Situat llavors fora la vila, observi's com el camp en primer terme encara està llaurat. Popularment sempre es van conèixer com els Col·legis nous.

4. El Molt Honorable Francesc Macià, president de la Generalitat, inaugurant el nou grup escolar, 1932.

El problema era que Esteve havia nascut el 1919 i, per tant, quan hagué de ser escolaritzat, l'escola pública encara era al monestir i no resultava gens atractiva. En aquells moments, però, ja havia arribat a la vila el mestre navarrès Cándido Azqueta, que creà el Nou Col·legi de Foment, una escola privada de caire força familiar ubicada al carrer de la Lluna. La seva fama de bon ensenyant es va estendre ràpidament i Martí i Joaquina decidiren matricular-hi el seu fill per cursar-hi els estudis de primària. És evident, però, que tenia les seves limitacions. Si més endavant hom volia seguir el batxillerat pensant a accedir a qualsevol titulació ni que fos de grau mitjà, li calia anar a Barcelona o a

alguna de les escoles religioses de Sabadell o Terrassa. Això és el que farà en Jaume Pila Pla, el cosí germà gran d'Esteve, que serà el primer fill de la vila a obtenir el títol de metge. O el químic Joan Auladell. És per aquest motiu que, una vegada mort el seu marit, Joaquina Pla marxa a viure a Sabadell, el 1930, a fi que el seu fill pogués anar més fàcilment a l'escola dels Maristes, llavors ubicada al carrer del Jardí. Durant l'esclat revolucionari del 1936, uns incontrolats provocaren l'incendi de l'edifici escolar amb el pretext que era d'ensenyament religiós, destruint estúpidament l'equipament. Esteve entrà a treballar en les oficines d'una empresa tèxtil, poc després col·lectivitzada.

S'ha parlat molt poc sobre les deficiències de l'ensenyament sancugatenc no sols a principis de segle XX i preguerra, sinó també en les dècades de 1940, 1950 i bona part dels seixanta. Si avui parlem d'un exili forçat dels joves pels preus de l'habitatge, durant aquells anys estava motivat per la voluntat d'estudiar. Només cal veure els baixos nivells d'estudis que, en general, presenten les generacions locals nascudes durant la postguerra. La ruralitat, les poques expectatives professionals limitades bàsicament a la pagesia, al petit comerç, a algun ofici artesanal, tampoc requerien uns grans coneixements. Rubí, molt més industrialitzat, va comptar amb millors escoles ja durant el segle XIX. Un obrer de fàbrica ha de saber llegir i interpretar unes instruccions escrites. A un pagès no li cal, l'aprenentatge és oral, al costat del pare, del padrí, d'un germà més gran. La situació local començà a canviar amb l'arribada d'altres escoles religioses, el 1954 les monges del Pinar i sobretot el 1963 amb Viaró. Deixant de banda aspectes ideològics i elitistes d'aquesta darrera, aquells primers anys va obrir una finestra d'oportunitats a la joventut local amb els seus cursos nocturns, que van permetre cursar el batxillerat a nois que ja treballaven i gràcies a ells pogueren accedir a estudis de grau mitjà o superior, cosa abans impensable. Una meritòria tasca social que no sempre ha estat reconeguda.

Esteve es casà amb una noia de Sabadell el 1946, i un any més tard naixia el primer fill. Això ens porta a la disjuntiva de l'escolarització d'una quarta generació. Ja s'ha dit que el panorama de l'ensenyament sancugatenc seguia sense ser gaire encoratjador a inicis de la dècada de 1950. No és d'estranyar, doncs, que l'opció escollida tornà a ser les escoles religioses de Sabadell, que oferien uns nivells de qualitat molt més gran i sobretot permetien cursar el batxillerat sencer. Això sí, amb els preceptius exàmens de revàlida efectuats en centres oficials de Barcelona. Aquells anys no hi havia col·legis privats laics que se'ls poguessin equiparar. Ni tampoc públics. Encara que avui pugui resultar estrany, ciutats de més de cent mil habitants com eren Sabadell o Terrassa no

disposaven de cap institut d'ensenyament secundari. Els primers es van construir en una data tan tardana com és l'any 1967 i van ser mancomunats entre ambdues poblacions: Arrahona per als nois i Egara per a les noies. Fins al curs de 1977, ja dins la transició a la democràcia, no s'assolirà l'ensenyament mixt.

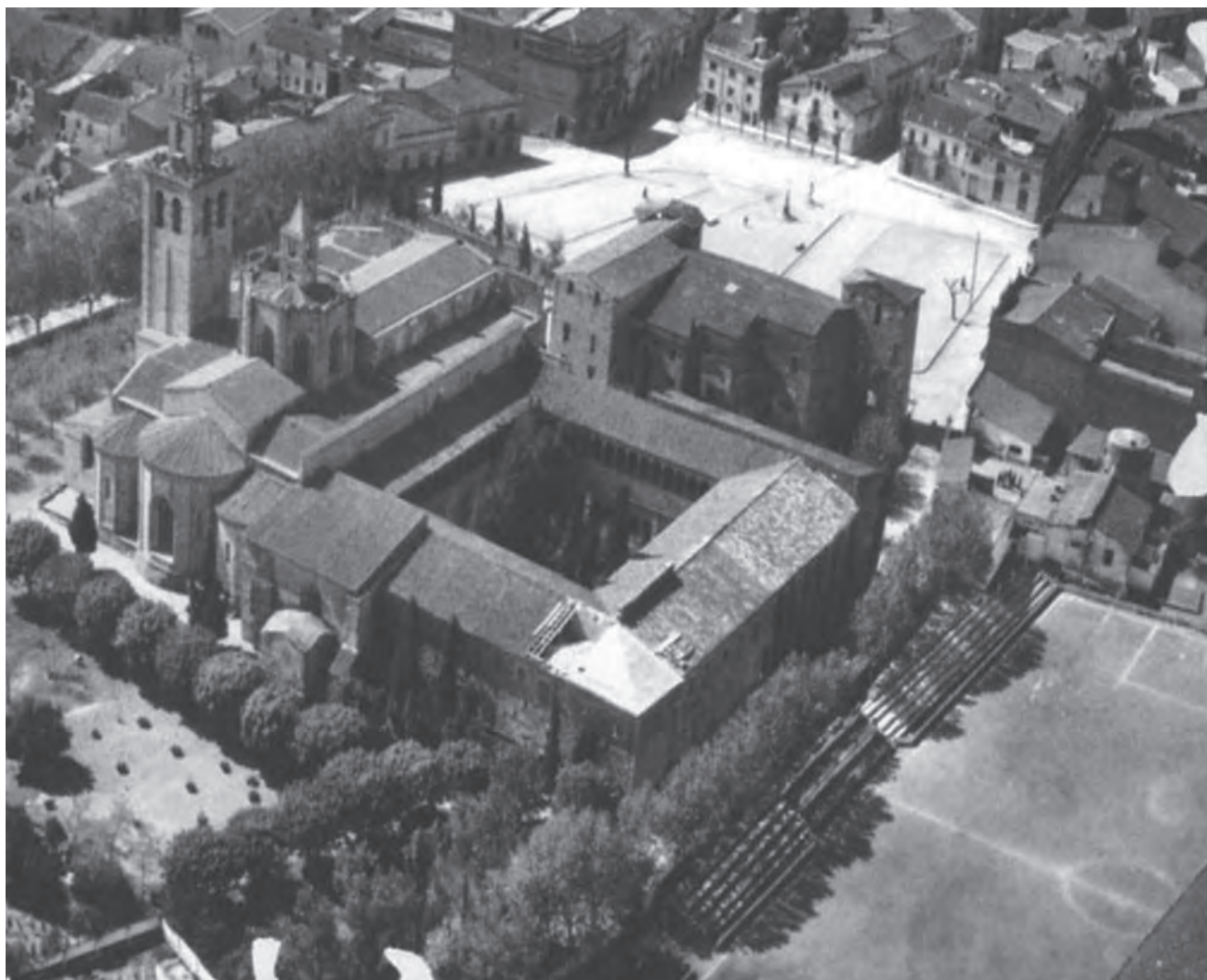
El Sant Cugat rural i agrícola de tota la vida va començar a experimentar un fort canvi l'any 1960, el mateix en què s'assolí la major collita de raïm mai processada al Celler Cooperatiu. Just en tal data, Esteve Miquel s'associava amb Francesc Manich, advocat i estiuellant valldoreixenc, per endegar un nou eixample urbà que portarà el nom d'Urbanització Sant Francesc. D'acord amb el que disposava el Pla Comarcal de Barcelona del 1953 (PCB-53), el polígon abastà les finques de l'antic mas Stella, part residencial, i de Can Magí, sector industrial. Cal recordar que justament l'any abans, el 1959, el franquisme havia aprovat el famós *Plan de Estabilización Económica*, que va donar pas als governs tecnòcrates i als successius *Planes de Desarrollo*, fonamentals per a l'impuls industrial i la prosperitat del país. La iniciativa urbanitzadora va coincidir, també, amb l'accés a l'alcaldia de Josep Barnils (1960-1975), un home d'empenta forjat a la colònia de Guinea Equatorial. Per suggeriment de l'arquitecte municipal Enric Mora, ja a punt de la seva jubilació, el disseny del pla parcial fou encarregat a Manuel Ribas Piera (1925-2013), que esdevindria mestre d'urbanistes des de la seva càtedra de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona.

La presència d'aquest nou sòl industrial a l'extrem oriental del nucli urbà i del terme serà fonamental per al posterior desenvolupament de la vila. És el que permet la implantació de les primeres grans empreses –Condiesel, Ferrer Industrial, Otxa, més tard l'Anónima de Torcidos– que tot seguit demandaran gran quantitat de mà d'obra en detriment del sector agrícola. Treballar en una fàbrica vol dir fer-ho a cobert, amb una setmanada fixa, sense haver d'estar patint per si plou o fa secada o si una maltempada arruïna la collita i l'esforç de tot un any en menys d'una hora. Durant els trenta anys que seguiren, l'agricultura local no va fer res més que retrocedir fins pràcticament desaparèixer. La mostra més significativa és que el Celler Cooperatiu deixarà de vinificar el 1988 per manca de raïm suficient. Alhora, la indústria requereix més mà d'obra atraient immigració i els que arriben necessiten habitatges on viure, impulsant el sector de la construcció. El PCB-53 permet la substitució de les típiques cases de rengle per blocs de pisos de fins a sis plantes d'alçada, que ràpidament canviaran la fisonomia de l'avinguda de Cerdanyola. El 1968 es crea la Universitat Autònoma de Barcelona, que inaugura el seu curs de lletres ocupant les ales perimetrals buides del claustre del monestir. Professors i alumnes també

cercaran habitatge a la vila i la construcció creixerà més i més. El fet que el preu d'un pis a Sant Cugat en aquells moments fos més barat que a Sabadell o Terrassa, i no cal dir que a Barcelona, la fama de poble sa i residencial derivada de la tradició de l'estiueig, una ruralitat pagesa idealitzada pels qui no en feien, la presència universitària i la facilitat de comunicació que proporciona el ferrocarril, sedueixen matrimonis joves de la comarca i de la capital. La conseqüència de tot plegat és prou simple: si la vila havia acabat l'any 1960 amb 11.127 habitants, deu anys després, el 1970, ja ha assolit els 20.669. No cal dir que aquest quasi doblar la població té importants conseqüències en l'ensenyament.

El 1932, quan es va inaugurar l'edifici dels Col·legis Nous al passeig de la Creu, la vila tenia uns 5.250 habitants. És evident que el grup escolar es va fer preveient un cert creixement demogràfic i per tant d'aug-

ment de la població infantil que en el futur n'hauria de fer ús. El 1950 s'havia arribat a 6.992 habitants, un increment fàcilment absorbible. El problema es comença a plantejar vers 1960, quan s'ha doblat el nombre de residents i sobretot el 1965, moment en què es triplica, arribant als 15.727 habitants, sense que l'escola hagués crescut físicament. Les aules eren les mateixes i estaven saturades. La nova demanda derivada de la immigració continuada no podia ser atesa. L'alcalde Barnils, doncs, es va plantejar la necessitat de construir un segon grup escolar. La primera cosa era disposar d'un terreny on poder edificar, cosa gens fàcil, ja que l'Ajuntament no en tenia cap de prou gran i, per tant, calia comprar-lo. Havia de ser una superfície força extensa, ja que l'edifici s'havia de complementar amb els patis corresponents. Això significava una inversió considerable. La solució més possibilista era cercar una localització perifèrica, on el terreny no fos tan valorat com en altres indrets més cèntrics.

5. Vista aèria del Monestir i entorn. A la banda dreta es pot veure l'escorxador i el camp de futbol. Vol TAF, 1958.

La principal dificultat era que en aquells moments l'alcalde Barnils volia emprendre una important modernització de la vila, no sols amb la creació d'una segona escola, sinó també de guarderies infantils, necessàries a causa de la incorporació de la dona al món laboral, i sobretot treure tots els serveis municipals que, durant el segle XIX, s'havien acumulat al monestir. Per tant, no es tractava de disposar d'un terreny, sinó de diversos i tots ells força grans. Josep Barnils, però, era un hàbil negociant. En lloc de cridar els propietaris al seu despatx de l'Ajuntament, es feia trobadís pel carrer, els insinuava els seus projectes de millora tot preguntant «a tu, què et sembla?». Quan l'altre, evidentment, li havia dit que ho veia bé, un dia es presentava a casa seva i, com qui demana un favor, li deia: «Saps allò de què vàrem parlar? Doncs m'has d'ajudar». Era una tècnica per cercar complicitats, de plantejar pactes en què ambdues parts en poguessin sortir beneficiades. Així va assolir traslladar el cementiri a un indret prou allunyat de la vila com és la pineda de Graells. Per a l'escorxador, entre d'altres, va parlar amb Joaquina Pla i el seu fill Esteve. Després de donar-hi voltes, es concretà un terreny al costat del torrent Xandri, a la nova zona industrial, lloc que facilitava l'evacuació dels residus líquids directament a una claveguera general. L'oferta municipal, però, era molt per sota del preu de mercat amb l'excusa que l'Ajuntament no tenia diners per a tantes coses urgents i que el gran beneficiat seria

el monestir com a monument, que lluiria molt més. Joaquina Pla sempre havia criticat aquell escorxador al costat mateix del palau abacial i, ara, com qui no vol la cosa, l'alcalde la implicava en la seva permanència. Si no ens hi posem d'acord, jo no el puc treure, li venia a dir. Finalment, com que tots plegats es coneixien prou bé, la Joaquina Pla es va plantar i li digué que el terreny valia el que valia i si altres li havien dit que no, ella no acceptaria una almoïna. Quan l'alcalde ja ho veia perdut i pensava que un tràmit d'expropiació forçosa per raó d'utilitat pública es podia allargar durant anys, la Joaquina li va fer una contraproposta: «Mira-li va dir-, si de debò vols arreglar l'entorn del monestir i l'Ajuntament és tan pobre que no pot pagar el que val, jo regalo el terreny per poder treure l'escorxador, però amb una condició: que el trasllat s'ha de fer en el termini d'un any, ni vull que s'eternitzi ni que s'hi acabi fent una altra cosa. Si no ho compleixes, el terreny em revertirà i la culpa serà teva». El lapse de temps era francament curt, però l'alcalde va acceptar el repte i va complir. Aquesta donació va ser molt important per pressionar un altre propietari local per tal que també cedís gratuïtament una gran parcel·la a la rambla del Cellar on traslladar el camp de futbol. En aquest cas amb la condició que sempre hauria de ser una zona esportiva al servei de la població. Avui és l'Ajuntament nou. Això sí, deu ser l'únic ajuntament del món que té un rocòdrom incorporat en una façana lateral.

6. L'alcalde Josep Barnils i regidors als Quatre Cantons. Festa de Sant Isidre, 1967.

La localització de la segona escola també havia de cercar un equilibri geogràfic dins la vila. Si el grup escolar del 1932 s'havia edificat a la banda de ponent, l'ideal seria que el nou s'ubiqués a la part de llevant, per tal de repartir millor geogràficament l'alumnat i evitar llargs desplaçaments. Aquesta condició tornava a portar al barri de Sant Francesc, l'únic que disposava d'espais lliures prou grans pel fet de tractar-se d'una zona de nova urbanització. L'alcalde Barnils, doncs, es disposà a tornar a visitar la Joaquina Pla i el seu fill Esteve per fer-los una nova proposta. Es tractaria d'una parcel·la situada entre el torrent de Furressons i l'avinguda Ragull, llavors encara un camí de carro. El fet que fes molt poc que haguessin regalat un terreny a l'Ajuntament per traslladar-hi l'escorxador complicava la negociació. Per tant, l'oferta que els presentés havia de ser prou raonable per poder ser acceptada. En aquest cas, en lloc de diners els oferí una permuta amb una parcel·la municipal ubicada prop de l'aqüeducte de Can Vernet. La Joaquina es va fer explicar bé el projecte d'escola i aprofità per queixar-se del baix nivell que sempre havia tingut l'ensenyament públic a la vila. És evident que feia falta un nou grup escolar, però per sobre de tot el que calia era millorar la qualitat i això no depenia del terreny, sinó dels mestres i del sistema. El col·legi dels claretians de Sabadell on havien estudiat els seus nets, per posar un exemple, havia mantingut el mètode Montessori en l'educació infantil amb excel·lents resultats, en contra de les directrius ministerials. És clar, però, que era una escola religiosa. El seu fill, els seus nebots, els seus nets s'havien vist forçats a anar a estudiar a Barcelona, a Terrassa, a Sabadell, per gaudir d'un ensenyament de qualitat que els permetés accedir a una formació de grau mitjà o superior. Per ella, doncs, el problema no era si per nombre de població infantil calia una segona escola, sinó que aquests infants sortissin amb una bona preparació. Si ella es qüestionava el sistema educatiu partint de la pròpia experiència familiar, de la preocupació pel coneixement que li havia inculcat el seu pare, també al país existia una inquietud al respecte. Des de feia tres anys l'Escola de Mestres Rosa Sensat estava treballant en la semi-clandestinitat, sota el paraigua protector de l'Església catalana, per assolir una renovació pedagògica al marge de les directrius oficials, demostrant que altres maneres de fer eren possibles. L'alcalde Barnils, doncs, restà un xic desconcertat, perquè el que havia de ser un simple afer immobiliari, l'adquisició d'un terreny, havia derivat vers un debat sobre l'ensenyament públic.

7. Joaquina Pla Farreres.

El tracte va requerir diverses reunions. Barnils, que va saber captar les preocupacions de Joaquina Pla, es va veure afavorit per un parell de circumstàncies externes. Una va ser el nomenament del valencià José Luis Villar Palasí com a ministre d'educació, disposat a una reforma plasmada en la llei del 1970, creadora de l'EGB. L'altra, que la nova UAB volia tenir la seva pròpia escola de magisteri partint de l'esperit de Rosa Sensat, la seu de la qual s'ubicaria a Sant Cugat, al costat del monestir, el 1972, a un edifici que pagà el ministeri de Villar Palasí. Avui és la Casa de Cultura. La nova escola, on podrien fer pràctiques els futurs mestres, esdevindria el millor exemple de la voluntat de renovació pedagògica, trencant amb les rutines anteriors. Recordem que aquestes converses es tenien l'any 1968 i que, per tant, de tot el que es parlava només eren simples i incertes expectatives de futur que requerien assumir el risc que implicaven. Un pagès sap que, quan sembla, no per això té garantida la collita. La qüestió més decisiva en la negociació va ser quan Joaquina va preguntar a l'alcalde Barnils quina era la seva primera intenció respecte a la parcel·la que li oferia a canvi. Li va contestar que la idea era fer-hi una guarderia infantil, però que estava disposat

a retardar-la, perquè considerava molt més urgent el segon grup escolar. Ja trobaria un altre lloc on edificar-la. Això va indignar la Joaquina: les dues coses eren necessàries. La reunió acabà malament.

8. Joaquina Pla Farreras.

L'alcalde Barnils era un home persistent. Dies més tard la tornava a visitar per reprendre la negociació. Per ella, la gran qüestió de fons continuava essent la baixa qualitat de l'ensenyament públic i la necessitat de desplaçar-se a altres poblacions per estudiar el batxillerat. Tot just feia un any que Sabadell i Terrassa havien aconseguit el seu primer institut d'ensenyament mitjà. A Sant Cugat, com s'ha explicat, la possibilitat de cursar-lo vingué de la mà de l'escola religiosa Viaró i els seus cursos nocturns. No es va disposar d'un IES fins al 1977. Si la nova escola, doncs, era capaç de millorar la situació, estava disposada a donar el terreny sense compensacions econòmiques a canvi. Evidentment, amb la condició de construir-la en un parell d'anys i que també es fes la guarderia infantil a l'altra parcel·la. No solament això, sinó que la seva intervenció fou fonamental perquè el propietari de Can Magí, el Dr. Ragull, cedís igualment un segon tros de terra veí per tal que l'escola pogués ser més gran. L'alcalde Barnils no se sabia avenir que la ciutat ho hagués obtingut de forma gratuïta,

sense cap despesa, de manera que podia tirar endavant els dos projectes, escola i guarderia.

Uns mesos després, Josep Barnils tornava a casa de la Joaquina Pla, amb el seu: «Mira, tinc un problema». «Tots en tenim, de problemes». «No pateixis, que no es tracta pas de cap terreny». «I, doncs, què et passa?». El que passava era que una escola ha de portar un nom i, en això, no hi havia pensat ningú. A manca d'una proposta municipal, des del *Ministerio* li havien donat el d'un personatge del franquisme amb finalitats propagandístiques de la dictadura. Josep Barnils, malgrat haver acceptat ésser alcalde i les seves conegudes connexions polítiques, no era una persona ideològicament afí al règim, sinó que com a tants altres li havia tocat conviure-hi i ho aprofitava per modernitzar la seva ciutat. Algun dia caldrà fer un bon estudi sobre la seva època i gestió, amb els seus blancs i negres. La qüestió era que, a finals de la dècada del 1960 trobava fora lloc insistir en aquesta mena de noms de «glòries del règim» i li calia trobar una alternativa prou vàlida que pogués ser acceptada per Madrid. No podia ser un topònim, ni tampoc la vila comptava amb cap personatge històric prou rellevant perquè fos indiscutible. L'abat Odó o l'abat Biure, per exemple, ja tenien un carrer dedicat i es volien evitar les duplicacions. Llavors s'empescà una solució política. Si la senyora Joaquina Pla havia estat capaç de donar dos terrenys a la ciutat, la ciutat bé li devia un reconeixement. En Margenat i el Ragull, que tots dos també havien donat terrenys, ja tenien un carrer amb el seu cognom. Llavors, ja que s'havia mostrat tan preocupada per l'ensenyament, per què no posar el seu nom a l'escola? «Ah, no! Això sí que no! Que jo no ho he fet per un lluïment personal, sinó perquè serà un bé per a la població». «Sí, però altres que ho podien fer més que vostè no ho han fet». «Allà ells i la seva consciència». «Però, dona, no em dirà ara que prefereix que l'escola tingui un nom franquista». «I és clar que no. Però el meu tampoc».

La qüestió era que una vegada Madrid ja havia aprovat el nom d'un personatge del règim, refusar-lo podia ser interpretat com una desafecció. L'alternativa que es proposés, doncs, havia de ser cuidadosament justificada a fi que es pogués acceptar sense suspicàcies. Recordeu que cinc anys després, el 1973, quan el cap del govern d'Espanya va morir en un atemptat d'ETA, els populars Col·legis Nous que oficialment es deien *Grupo Escolar Marqués de Estella*, que era el títol nobiliari del dictador Miguel Primo de Rivera, canviaran de nom per anomenar-se *Almirante Carrero Blanco*. I quan el 1974 s'inauguri la tercera escola a Sant Cugat, construïda a prop de Can Volpelleres, es dirà *Almirante Carrero Blanco II*. L'alcalde Barnils de cap manera volia entrar en aquest joc, malgrat que després no tindrà altre remei que acceptar-ho. Decidí no parlar-ne més i envià una carta al *Ministerio* de Madrid

exposant que la senyora Joaquina Pla Farreres generosament havia donat un terreny per construir-hi l'escola, terreny que valia una respectable quantitat de diners que l'ajuntament s'estalviava. Per tant, se l'havia de considerar una benefactora de la població i, per extensió, del país. Fins aquí era veritat. La resta no s'ajustava exactament a la realitat. És clar que dita senyora havia imposat una única condició, i era que l'escola portés el seu nom. En conseqüència, l'Ajuntament, amb gran aflicció, no podia acceptar la proposta del nom feta pel ministeri, que veia amb molt bons ulls, ja que, en cas d'admetre-la, els causaria un fort perjudici econòmic si la senyora es feia enrere en la seva donació. Curiosament, Madrid va trobar lògica l'argumentació i sense ni consultar l'escriptura on, teòricament, hauria d'haver constatat la condició inventada, acordà el canvi de nom. L'escola es diria Joaquina Pla Farreres i afer resolt.

9. El nou grup escolar Pla Farreres en construcció, avui escola Collserola. L'avinguda Ragull només està mig esplanada, 1969.

10 Construcció del segon edifici de l'Escola Pla Farreres, avui transformat en Institut d'Ensenyament de Secundària.

A l'alcalde Barnils només li quedava una darrera gestió: notificar a la senyora Joaquina que, li agradés o no, l'escola portaria el seu nom, que Madrid ja ho havia

aprovat i no hi havia marxa enrere. No cal dir que no li va agradar. Gens ni mica. Va ser una entrevista tensa. Un altre hauria estat cofoi i satisfet per l'honor, ella no. Ho havia donat perquè esdevingués un benefici col·lectiu, no per pròpia vanaglòria. Va dir a l'alcalde que era un ximplet i com havia gosat fer-ho sense el seu consentiment. L'altre va fer com qui sent ploure. En realitat es coneixien massa per enfadar-se per una cosa així, i cada un entenia perfectament la intencionalitat i el gest de bona voluntat de l'altre. Així que, *Déu nos en guard d'un ja està fet*. Quan es va inaugurar l'edifici que portava el seu nom, la van convidar a presidir l'acte. No hi va voler anar. No hi havia d'anar a fer res. Ella ja havia anat a signar la donació a cal notari, que era el que importava. L'acte amb els discursos i les fotografies era cosa de les autoritats, dels que volien fer-se veure. Ni tan sols deixà que hi anés ningú de la família en representació seva. Ni tampoc quan ja funcionava l'escola i l'equip de mestres volgué ensenyar-li. Ni quan l'AMPA celebrà els deu anys d'existència.

Malgrat les seves reticències a un reconeixement públic, el cert és que va anar seguint el procés de les obres primer i s'informà de la bona marxa de l'escola després. Cal dir que l'equip de mestres va despuntar tot seguit i que, aquells anys difícils de finals del franquisme, esdevingué un centre de referència per la seva innovació pedagògica i qualitat de l'ensenyament. Per ella, aquest va ser el millor homenatge que hagués somiat rebre. Va morir el 1982, sense haver visitat mai l'escola que portava el seu nom, però amb la satisfacció de saber que el seu gest de generositat havia ajudat a millorar el nivell de l'ensenyament de la població, que ja havia passat de vila a ciutat. Una representació de l'escola i l'exalcalde Josep Barnils van assistir al seu enterrament.

La llavor de la inquietud pel coneixement sembrada per Miquel Pla, aquell personatge que als onze anys començà a treballar de tragarer convençut que el mestre del moment no li podia ensenyar res més, va fructificar en les generacions següents. A partir de la tercera començaren a assolir títols universitaris i tots els que formen la cinquena generació han cursat estudis superiors. Una irònica anècdota final. En el moment en què un dels seus nets hagué d'escolaritzar els seus fills, no totes les escoles públiques de Sant Cugat tenien idèntica bona fama. Sens dubte, la Pla Farreres seguia essent la millor. Així que intentà la seva inscripció. Però la rigidesa de la norma geogràfica feia que li toqués una altra de més mediocre. L'escull burocràtic, doncs, impedí que els seus besnets poguessin beneficiar-se directament de la seva generositat. Com ella, fill, nets i besnets acabaren estudiant en una escola religiosa, cercant una millor qualitat de l'ensenyament. Sembla que, finalment, una rebesneta seva podrà accedir a l'IES que porta el seu nom.